

Reportatge

Les dues nacions i les dues identitats d'un fill de l'exili

José María Murià, historiador, escriptor i «ambaixador» del catalanisme a Mèxic

Oriol Torrellas

fotografies: Arxiu i Pere Duran

Hi ha catalans que ho són de fet, altres que ho són de cor i encara d'altres, podem suposar que la majoria, de cor i de fet. José María Murià només és català de cor, perquè de fet és mexicà. Això, però, no deixa de ser res més que un eufemisme, perquè hi ha poca gent que, des d'un país tan llunyà, s'hagi donat tant al fet català, des del passat i fins avui dia. Com escriu ell mateix en la seva biografia, Murià és nascut a Mèxic (1942) i és el primer historiador que es va graduar a la Universidad de Guadalajara i doctorar a El Colegio de México, una prestigiosa institució de recerca i ensenyament superior fundada pel Govern de Mèxic amb exiliats republicans espanyols i catalans.

El seu pare, Josep Maria Murià i Romaní (Barcelona 1907 - Guadalajara, Jalisco 1999), va ser un dels milers de catalans a qui el govern mexicà va obrir les portes després de la victòria franquista a la Guerra Civil. Murià pare, escriptor, empresari industrial i políticament independentista, va ser el principal promotor del *Butlletí del Centre Català de Guadalajara*, guanyador dels Jocs Florals celebrats a París (1965) i Mèxic (1973) i col·laborador de diverses revistes de l'exili mexicà, com *Xaloc*, entre d'altres. A banda de la influència que li va transmetre al seu fill, Josep Maria Murià ha dedicat bona part de la vida professional i privada a divulgar l'obra i a exaltar la memòria dels protagonistes de l'exili català.

Coincidim amb José María Murià en una de les seves freqüents visites a les comarques gironines, de les quals havia sentit

a parlar ja de ben petit per veu de la seva mare, filla de l'Escala. «La mare era una escalenca professional. Quan pensava en Catalunya no pensava en Barcelona, ella pensava en l'Escala», ens explica. I perquè encara la tingués més present, el seu pare li va dedicar un poema: *Amb l'Escala al cor*. Murià fill, doncs, va créixer amb una vertadera «devoció a l'Escala» i des que per primera vegada va trepitjar la península, el 1964 i amb 21 anys, no deixa de visitar aquest indret.

Aquell primer viatge a terres catalanes va durar només dos mesos, però José María Murià recorda encara quant es va allargar en el temps i tot el que va suposar: «Vaig estar estalviant més d'un any i mig abans, i el viatge el vaig estar pagant durant un any més. Aquella va ser la primera referència concreta de Catalunya. Va ser veure, sentir i ensumar. Era un país que feia pudor, i no parlo només políticament».

José M. Murià i Romaní
(Mèxic, 1942).

PERE DURAN

La Catalunya «irreal» i la «real»

Les diferències entre la Catalunya de què havia sentit parlar per boca de tercers i la realitat que es va trobar eren ben evidents. Amb tot, les conferències, el teatre esporàdic, les festes i festetes, les anades a la muntanya, els esbarts dansaires, els orfeons, el futbol i altres activitats diverses, van ajudar els joves catalans-mexicans a mantenir més o menys el coneixement de la llengua, «com a mínim per poder-nos entendre quan venim a Catalunya, la

qual cosa ens acostuma a agradar a tots, i va permetre que també ho féssim en millors condicions catalanístiques que els qui van tornar relativament aviat a viure-hi. Els qui havien sortit de la seva terra ja formats, com és natural posseïen coneixements d'inapreciable solidesa, però fins i tot la menudalla, que ho havia fet de poca edat o simplement havia nascut a Mèxic, també era freqüent que parlessin millor el català i tinguessin una idea més clara de la catalanitat que molts dels companys i amics que ho van fer a Catalunya quan hi van arribar», recorda Murià.

Amb Fidel Castro.

Amb Josep-Lluís Carod-Rovira.

Llegir l'Avui de demà

José María Murià és un dels pocs privilegiats que llegeix l'Avui de demà, a causa de la diferència horària que hi ha entre Mèxic i Catalunya i que fa que li arribi el diari gairebé un dia abans. És un costum que repeteix diàriament, al voltant de les 10 del vespre, quan ha acabat la seva jornada laboral i gràcies a les noves tecnologies, com Internet. A la lectura diària de l'Avui fa poc temps n'hi ha afegit una altra, la d'El Punt. «Aquest diari m'agrada molt! I si les coses van bé, aviat començaran a sortir-hi escrits meus». Murià sap que la seva col·laboració a El Punt li requerirà un esforç especial d'estar al cas de les coses que succeeixen a casa nostra. Amb tot, no és una situació que li vingui de nou. Les col·laboracions en premsa són una constant en la seva vida, com ho demostren els seus articles a *Uno más Uno*, de la ciutat de Mèxic, i *El Informador*, el més antic de Guadalajara. Avui, de fet, encara publica setmanalment a *Mural de Guadalajara* i a la revista *Siempre!* de la ciutat de Mèxic i, molt de tant en tant, a *La Opinión* de Los Angeles, als Estats Units, i a l'Avui de Barcelona.

L'activitat cultural, social i professional, perquè sempre han anat estretament entrelligades, de José María Murià, però, no acaba aquí. Aquest mexicà-català universal ha fet de museògraf, director de l'estació de ràdio cultural del Govern de Jalisco, de professor de la Universitat de Guadalajara i de la Normal Superior de Jalisco. A més, mentre va residir a Puerto Rico, on va fer estada el 1970, va ser professor de la universitat d'allà.

Amb Caterina Mieras i Joan Laporta.

En el seu primer viatge no es va quedar a Catalunya i aquest cop, com sempre, tampoc ha vingut per quedar-s'hi. «La meua idea és venir un parell de vegades a l'any, però fer-hi estades llargues.» Sovint quan ha vingut a Catalunya ha estat per fer-hi xerrades, impartir cursos o llegir el pregó de la Festa Major (l'Escala, 1997). Aquesta vegada no podia ser menys i, a banda de fer el viatge per plaer i per veure's amb algun dels seus amics –com el professor Salomó Marquès o l'exrector de la Universitat de Girona, Pep Nadal–, també ha dit la seva en unes jornades sobre història de l'educació celebrades a Banyoles i centrades en la resistència informal durant l'època franquista.

El text de la seva ponència en aquestes jornades, que ja s'ha recollit en forma de publicació, ens ajuda a entendre com vivien els catalans exiliats a Mèxic i els seus fills nascuts ja en aquell país. «Jo no era pas al món quan els meus pares, i tota aquella gent que vaig tenir al meu entorn més proper durant la meua infantesa –familiars o no– van venir a Mèxic per diversos camins –uns més aspres que altres– a residir-hi pensant-se tots que seria per poc temps. De tal manera, pot ben bé dir-se que jo, allò que se'n diu la vida de l'exili, me la vaig trobar feta. Vull dir, entre altres coses, que no vaig patir ni la fam ni la por, ni tampoc vaig gaudir d'aquella sensació de seguretat amb què Mèxic va reconfortar els nouvinguts ni el gran plaer i satisfacció de poder fer amb tota llibertat coses que eren impensables per als catalans, fins i tot per als exiliats a França i altres països reputats de "lliures i democràtics", i molt més encara –desafortunadament– per als que van restar per un temps o per sempre a Catalunya després del triomf dels feixistes.

Amb Lluís Llach.

«Per a mi no era extraordinari portar una bandera catalana al cotxe o enlairar una gran senyera pels principals carrers l'onze de setembre de cada any»

»Per a mi, i tants altres com jo, no era extraordinari portar una bandera catalana al cotxe o enlairar una gran senyera pels principals carrers l'onze de setembre de cada any, quan es dipositava una gran corona de flors al peu de la "Columna" que commemora la independència de Mèxic. Encara recordo, amb tristor, quan la gent acabada d'arribar de Catalunya, a final dels anys quaranta, en parlar en català abaixaven inconscientment la veu. Després la van anar alçant, i fins i tot algunes vegades n'arribaven a fer un gra massa...».

D'ençà de llavors han passat molts anys, un temps que ha permès a José María Murià evolucionar com a mexicà i com a català. De fet, quan se li pregunta, ell diu que se sent com un mexicà d'origen català i, fent un joc de paraules –adaptant les del seu admirat i conegut Avel·lí Artís, *Tísner*, que es definia com «el més mexicanista dels catalans»–, a ell li agradaria que el definissin «com el més catalanista dels mexicans».

Aquesta volguda doble nacionalitat d'esperit i d'identitat lamenta que no l'hagin aconseguit altres dels seus contemporanis. «No és gaire la gent que viu la catalanitat amb la plenitud que la visc jo. Per la meua professió d'historiador i pels meus antecedents familiars vaig créixer en un ambient molt català i, potser, la raó va ser que em vaig mantenir al marge de les agrupacions exclusivament catalanes entorn de l'Orfeó Català de Mèxic. Vaig viure al marge dels que no volien sentir-se com la resta de la societat mexicana i per això em va ser més fàcil entendre la Catalunya real. N'hi ha molts que van viure apartats de la realitat mexicana i lligats a una Catalunya que no existia. Es tractava que la seva vida s'assemblés a la de la Catalunya que havien deixat aquí abans de

la guerra i ara no són ni d'aquí ni d'allà, a diferència de gent com jo que som d'aquí i d'allà. Ells no es troben bé del tot enlloc. Jo em trobo bé als dos indrets».

Records inesborrables

D'aquella imatge idíl·lica de Catalunya que hi havia a Mèxic n'hi han quedat records inesborrables i alguns traumes que no ha pogut superar fins de més gran. El darrer, tot just el va superar fa poc, ja a l'edat de 65 anys. «Quan anava al barber tomava a casa amb la il·lusió que m'haguessin tallat bé els cabells i sempre, però sempre, el meu pare em deia: "No està malament, però si t'ho haguessin fet allà... Allà els barbers et deixen així". No em va explicar mai què volia dir allò d'*així*. Ara fa un mes estava a Barcelona i em sobrava una horeta i vaig decidir anar al barber a Catalunya. Va ser la vegada que m'han tallat pitjor els cabells a la vida. Només em va saber greu que el meu pare ja fos mort».

La sobrevaloració de Catalunya entre els exiliats ha portat implícit també un cert menyspreu a Mèxic, no per part seva, però sí per una part dels catalans d'allà, així com la negació de la importància que va tenir el Govern mexicà en l'exili. Murià es dol que no hi hagi hagut cap tipus de reconeixement ni agraïment manifest per part de la consciència global catalana «pel gran servei, valor i esforç del govern del poble de Mèxic envers els exiliats republicans en general. És molta la gent que va salvar la vida gràcies al govern de Mèxic i encara avui dia, quan es parla de l'exili a Mèxic, es tracta de dissoldre una mica». Amb les dades a la mà, es pot

Amb Jordi Pujol.

Amb el seu fill Arnau, a l'Escaló.

Amb la seva filla Magalí.

José María Murià sempre ha viscut a Mèxic, excepte un petit parèntesi a Puerto Rico i un altre de sis mesos a Xile, quan es pensaven que estaven «construint el socialisme a Amèrica Llatina».

Durant els anys 80, va ser director general d'Axius, Biblioteques i Publicacions del Ministeri de Relacions Exteriors de Mèxic i secretari tècnic de la Comissió Nacional Commemorativa del Cinquè Centenari de l'Encontre de Dos Mons.

Ha estat distingit amb el nivell més alt d'investigador nacional de Mèxic, i de 1991 a 2005 va presidir El Colegio de Jalisco, on va crear un programa d'estudis dels catalans de Mèxic, que va produir una trentena de llibres, va fer diferents conferències i taules rodones i va potenciar les relacions amb diverses instàncies de Catalunya; a banda d'haver convidat una desena de catalans distingits a parlar a El Colegio, com Jordi Pujol, Josep-Lluís Carod-Rovira, Pasqual Maragall, Enric Argullol i Antoni Bayona.

En complir 60 anys, el 2002, li van fer dos llibres d'homenatge: *Porfía y autenticidad*, amb articles sobre la seva vida, i *Ensayos en homenaje de José María Murià*. Amb motiu de la Fira Internacional del Llibre de Guadalajara també va traduir a l'espanyol contes de Pere Calders. La seva prolífica activitat, però, no s'acaba a Mèxic, sinó que també l'ha traslladat a l'altre costat de l'Atlàntic. Així, a Catalunya va ser l'encarregat del discurs a la Universitat de Lleida (2002), quan es va concedir a l'Exili Català a Mèxic el grau de doctor *honoris causa*, o el ponent d'una conferència sobre les relacions de Pau Casals i Mèxic (octubre de 2007), entre moltes d'altres.

Cada dia que passa, José María Murià suma una nova activitat o una nova gesta en el seu vast currículum, de manera que és impossible abastar-lo tot. Les darreres distincions? A l'octubre el van declarar professor de mèrit d'El Colegio de Jalisco i, a final del 2007, va ser integrat al Consell Assessor Científic i Pedagògic del Museu-Memorial de l'Exili a la Jonquera.

Amb Rosario Green i Fernando del Pozo.

comprovar que Mèxic va ser el país que va rebre més exiliats de tot Amèrica, més que sumant tots els de la resta de països americans.

Per tal que no s'oblidi aquesta actuació del Govern i del poble mexicà cap a l'exili, José María Murià escriu: «A Mèxic, gràcies a la decisió del govern del país, és on es va concentrar el pes específic més gros de l'exili català, el nombre més gran de refugiats a l'altra banda de l'Atlàntic i fins i tot el conjunt més significatiu. I també que en aquest país s'hi van trobar les millors condicions de llibertat i seguretat per seguir-s'hi desenvolupant i manifestant com a catalans, sobretot durant els primers vint o vint-i-cinc anys de la dictadura. A Mèxic, per exemple, es va donar continuïtat l'any 1954 a la Generalitat de Catalunya, i s'hi elegí Josep Tarradellas com a president, a part d'altres reunions potser més importants per mantenir una certa cohesió de les esquifides i disperses forces polítiques catalanes. Una va ser la Conferència Catalana de Mèxic de l'any 1953, amb representants de diversos indrets, institucions i tendències, de la qual en va sortir el Consell Nacional Català que tingué la Secretaria General a Mèxic fins a l'any 1964, quan va passar a Europa a les bones mans de Josep M. Batista i Roca.

«S'hi van fer més de cent revistes, algunes de força durada; s'hi van publicar més de tres cents llibres –el 80% de la producció bibliogràfica en català de l'època–; quatre de les 35 edicions dels Jocs Florals de la Llengua Catalana a l'exili es van dur a terme a Mèxic –una d'elles concretament a Guadalajara, on 35 anys més tard tingué lloc la Fira Internacional del Llibre que va oferir a la cultura catalana un dels aparadors més importants que ha tingut mai».

Precisament, és en l'impuls i l'organització de la Fira Internacional del Llibre de Guadalajara de l'any 2004 on el paper de José María Murià resulta crucial. Ell és qui l'any 1986, juntament amb un grup de mexicans procedents del món de la cultura, participà en la creació de la Fira Internacional del Llibre de Guadalajara, que

«Alguns exiliats intentaven que la seva vida s'assemblés a la de la Catalunya que havien deixat aquí després de la guerra, i ara no són ni d'aquí ni d'allà»

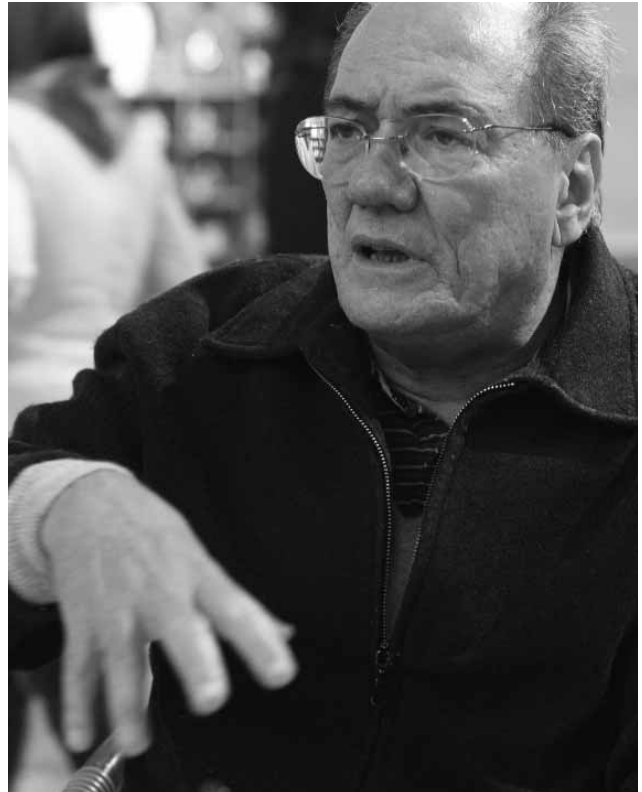
Amb Pasqual Maragall.

és considerada la més important del món de parla espanyola, tant pel volum de venda de llibres com pel nombre de visitants.

Fruit de la tossuderia de Murià i de l'editor Lluís Pagès, l'any 2004 Catalunya va ser el país convidat d'honor a la Fira Internacional del Llibre de Guadalajara. El camí no va ser fàcil i el darrer escull que es va haver de superar va ser el de la mateixa ambaixada d'Espanya a Mèxic, que fins al darrer moment va intentar que el país convidat fos Andalusia en comptes de Catalunya.

La Fira Internacional del Llibre de Guadalajara va marcar un abans i un després per a la cultura catalana. El llibre que es va vendre més de tota la fira va ser el diccionari bilingüe català-mexicà, tot i que Murià reconeix que es va fer una mica de trampa, «perquè eren de diferents editorials». Es va aconseguir, però, «oferir a Catalunya l'aparador més important que havíem tingut fins aleshores i no sé si encara no s'ha superat, perquè hi va haver més aflluència mediàtica que a Frankfurt», afegeix.

José María Murià es posa seriós quan se li qüestiona la seva mexicanitat. «Tinc els mateixos conflictes que pot tenir qualsevol amb el seu Ajuntament, perquè sóc contrari al Govern actual de Mèxic i també al de l'Estat de Jalisco». A Jalisco fins i tot hi va ser regidor a l'Ajuntament de Zapópan del 2004 al 2006. Això, però, no impedirà que continuï treballant per incrementar la presència del català en general i a Mèxic en particular i per reivindicar el paper que van tenir els exiliats catalans en aquest país. Segons la seva opinió, es tractava de gent de primera i s'ha de combatre la idea que «eren una colla de lladres». Per demostrar-ho, torna a referir-se a dades estadístiques: «el grup d'exiliats catalans a Mèxic és el que menys problemes ha tingut amb la justícia, tant penal com mercantil, de tots els exiliats als diferents països. L'impacte cultural, polític, social i econòmic d'una població d'uns 10.000 exiliats com a màxim va ser enorme, i si ara comences a recórrer el món mexicà

Pere Duran

del cinema, l'editorial, de l'arquitectura, medicina... resulta que sempre t'hi trobes un català», argumenta. I això sense tenir en compte «la presència recentment posada de relleu de la influència dels mestres catalans. Si tota aquella gent va anar cap allà i hi van fer un gran paper, això vol dir que aquí van deixar un forat».

En un moment en què, com ell mateix ens explica, la primera targeta de presentació de Catalunya a Mèxic són els dos jugadors mexicans del primer equip de futbol del Barça, Rafa Márquez i Giovanni Dos Santos, José María Murià considera que Catalunya hauria de fer un esforç per incrementar la seva presència en aquest país aprofitant el pòsit que va deixar l'exili, «en lloc de deixar-lo en un carreró sense sortida, que és en el que està quedant ara».

Ens acomiadem de José María Murià gairebé després d'una hora d'entrevista i amb els seus propòsits d'any nou. Qui sap si d'aquest 2008, el 2009 o... El que sí que té clar és que li agradaria escriure un llibre que digués a la societat mexicana qui eren i són aquests catalans exiliats que van anar a Mèxic. No hi ha dubte, en la vida de José María Murià continua i continuarà essent-hi sempre omnipresent Catalunya.

Oriol Torrellas és periodista.